

De waarde van geluidsonderzoek met bewoners

Urban Sound Lab

Met participatieve geluidsprojecten maakt Soundtrackcity burgers bewust van hun geluidsomgeving. Hun ervaringen kunnen helpen om beter klinkende steden te bouwen.

door Renate Zentschnig en Michiel Huijsman

Over de auteurs:

Renate Zentschnig en Michiel Huijsman vormen samen de directie van Soundtrackcity, een kunstorganisatie die sinds 2009 onderzoek doet naar geluid als fundamenteel bestanddeel van de leefomgeving. Binnen Soundtrackcity luisteren kunstenaars, bewoners en architecten samen naar de stad en wordt gewerkt aan nieuwe concepten en methodes voor stedenbouw en inrichting van de buitenruimte.

Inleiding

Hoe nemen bewoners stadsgeluid waar? Hoort iedereen hetzelfde? Zouden stedelingen hun omgeving anders ervaren als ze hun oren beter gebruiken? Als horen overwegend een onbewust verlopend proces is, kun je mensen dan bewust maken van hoe ze geluiden (onbewust) waarnemen? Hoe pak je dat aan? Kunnen luisterervaringen van bewoners waardevolle informatie opleveren voor het plannen en ontwerpen van de stad?

Deze en andere vragen waren voor Soundtrackcity motiverend om in de afgelopen 10 jaar een aantal participatieve projecten op te zetten om samen met bewoners de stedelijke buitenruimte auditief te verkennen en te beoordelen.¹

Dit artikel geeft een beeld van het onderzoek dat binnen deze projecten is gedaan en beschrijft wat onze ervaringen zijn met kwalitatief perceptueel onderzoek met bewoners naar de klinkende buitenruimte. Waarom is dergelijk onderzoek belangrijk:

Afbeelding 1: Audiowalk Mr. Visserplein

Geluid bepaalt het gebruik van de stedelijke buitenruimte

Het aanwezige geluid op een plek bepaalt voor een belangrijk deel hoe mensen de plek waarderen en gebruiken. Worden de geluiden als aangenaam ervaren dan gaan mensen er graag naartoe, wanneer het geluid hen irriteert zullen ze de plek zo veel mogelijk vermijden. In steden woont iedereen steeds dichterbij elkaar en moet de schaarse ruimte zo optimaal mogelijk worden benut. Het is daarom van belang om stedelijke ruimtes met een zo hoog mogelijke geluidskwaliteit te creëren. Nu is het over het algemeen nog zo dat stedelijke publieke plekken (parken, pleinen, straten, binnenhoven, etc.) worden ontworpen zonder de geluidskwaliteit van de ruimte mee te nemen. Dat kan leiden tot plekken die er prachtig uit zien, waar veel geld en aandacht is besteed aan de inrichting, maar die in de praktijk nauwelijks worden gebruikt.² Hoe kan dat anders?

² Een goed voorbeeld is het Mr. Visserplein in Amsterdam, dat in 2010 is heringericht. Luxe zitjes en oude olijfbomen in grote bakken moeten passanten verleiden om er te verblijven. Dat laatste gebeurt echter nauwelijks. Het plein was in 2017 onderwerp van het onderzoeksproject Crowdsourcing Mr. Visserplein, dat verderop in dit artikel nog ter sprake komt. <https://arcam.nl/architectuur-gids/mr-visserplein/>

¹ Zie ook <https://soundtrackcity.net/onderzoeksprojecten/>

Geluid is relationeel

Als geluidskwaliteit belangrijk is, is de eerste vraag die opkomt is, hoe bepaal je geluidskwaliteit? En vervolgens wie bepaalt wat kwaliteit is? Om deze vragen goed te kunnen beantwoorden is het nodig om geluid niet in isolement te beschouwen maar relationeel. Geluid staat altijd in relatie tot andere eigenschappen van een plek, zoals hoe het er uitziet, wat je er kunt doen, hoe het ruikt en andere temporele factoren als temperatuur, dag-nacht ritme, het weer, etc. Dat is ook logisch: je hoort een plek niet alleen, maar je ziet, ruikt, voelt tegelijkertijd ook van alles.³

Ook zal moeten worden meegewogen wie het geluid hoort. Daarbij geldt "Quality is in the ear of the beholder"; niet iedereen hoort hetzelfde. Als geluidskwaliteit afhankelijk is van de luisteraar en we het dus eerder hebben over geluidsbeleving dan over geluid, dan vraagt dat om een heel andere benadering van bewoners in kwalitatief geluidsonderzoek dan tot nu toe gebruikelijk is.

Geluid is niet gelijk aan overlast

In beleid wordt geluid allereerst geassocieerd met overlast. Het ontbreekt nog te vaak aan een positieve insteek bij onderzoek naar geluidservaring van bewoners. Die is hard nodig want met de constatering iedereen hoort wat anders ben je er niet. Waarom hoort iedereen wat anders en waarvan is dat afhankelijk? Dit zijn fundamentele vragen die binnen de onderzoeksprojecten van Soundtrackcity steeds opnieuw worden gesteld omdat de antwoorden kunnen helpen om kwalitatief betere geluidslandschappen in de stad te realiseren.

Crowdsourcing Mr. Visserplein

Dat laatste kwam heel duidelijk naar voren in het project Crowdsourcing Mr. Visserplein (2017), een met Europees geld gefinancierd project in samenwerking met Urban Studies (UvA) en de Reinwardt Academie (AHK). Hier was het doel uit te vinden of het mogelijk is een, in dit geval vrij beroerd klinkende, stedelijke ruimte te (her)ontwerpen vanuit auditieve ervaringen van een betrokken groep bewoners / gebruikers. Die ervaringen hebben we op een innovatieve manier verzameld: we benaderden 20 mensen die werken of wonen in de omgeving van het plein om ons individueel mee te nemen op hun dagelijkse route over het plein.

Deelnemers aan het project waren zeer divers betreffende hun achtergrond en leeftijd. Elke route was persoonlijk (zie afbeelding 2 voor een voorbeeld van een door een bewoner zelfgekozen route) waardoor het totaal een kaleidoscopische verzameling van indrukken van de plek opleverde. De onderzoeksmethode bracht daarnaast een duidelijke temporele scheiding aan tussen enerzijds benoemen en anderzijds beoordelen van de geluiden die tijdens de wandeling werden gehoord. Tijdens het wandelen werden geluiden alleen benoemd zonder dat daar direct een oordeel over werd gegeven. Dit zorgde voor een actieve luisterhouding tijdens de gehele wandeling. Direct na afloop van elke wandeling werden de geluiden en indrukken besproken op een rustige locatie. Dit zorgde er voor dat de herinnering aan het geluid nog vers was en de reflectie daarop de ruimte kreeg en verdiepend kon zijn. De geluidsoptnames van de wandelingen en gesprekken zijn na afloop getranscribeerd en gecodeerd en vormden de basis voor een serie workshops waarin een subset van de deelnemers voorstellen heeft ontwikkeld voor een nieuwe inrichting van het plein waarbij ze

3 Volgens de laatste inzichten werken onze zintuigen niet gescheiden van elkaar en worden al onze indrukken tegelijkertijd 'verwerkt' in een en hetzelfde waarnemingsstelsel.

steeds voor ogen hadden dat het plein beter moest klinken om het tot een echte verblijfsplek te maken. De resultaten van het onderzoek zijn op verschillende manieren naar buiten gebracht: via het symposium 'Geluid als Stadmaker'⁴, een audiowalk, een expositie in ARCAM (Architectuurcentrum Amsterdam) en een boekchapter in The Bloomsbury Handbook of Sonic Methodologies.⁵

Afbeelding 2: Door bewoner zelf gekozen luisterroute

Uit dit onderzoek kwam heel duidelijk naar voren dat luisterervaringen sterk bepaald worden door persoonlijke factoren als leeftijd, herkomst, (professionele) achtergrond, luisterervaringen uit het verleden, etc. Alleen al dit feit is genoeg reden om grote vraagtekens te zetten bij het begrip 'normale luisteraar' waarop zoveel regelgeving is gebaseerd. Professionals zijn door hun professe getraind om op een bepaalde manier te luisteren, maar natuurlijk geldt voor iedereen dat wat eerder is gehoord meespeelt bij hoe geluiden actueel worden ervaren.⁶ Iedereen hoort anders. Het is zinvol om daar bij onderzoek op te anticiperen en zo mogelijk een zo divers mogelijke greep uit de bevolking te doen.

Urban Sound Lab

Een van de projecten van Soundtrackcity waarin we proberen zo veel mogelijk verschillende hoorervaringen te verzamelen met bewoners is Urban Sound Lab, een rondreizende experimenteer-ruimte in Amsterdam Zuid. Hier vindt bewustwording plaats van onderop. Mensen van verschillende leeftijden en met verschillende

4 <https://www.oudestadt.nl/geluid-in-de-stad/>

5 Chapter 36. Sound as City Maker: Developing Participatory Collaborative Process to Work With Sound as an Urban Resource. The Case of Mr. Visserplein (Amsterdam, NL) <https://www.bloomsbury.com/uk/bloomsbury-handbook-of-sonic-methodologies-9781501338779/>

6 Een automonteur heeft vanuit zijn professe een totaal andere luisterhouding dan een concertpianist. Iemand die is opgegroeid in een rustig plattelanddorp zal de stad als rumoerig kabaal ervaren, terwijl een stedeling op zijn beurt niet kan slapen door de stilte tijdens vakantie in een rustige omgeving.

(culturele) achtergrond wisselen op basis van gelijkwaardigheid uit over hun hoorervaringen binnen uiteenlopende formats (workshops, luisterwandelingen, online en offline maaksessies). Ze ontdekken niet alleen hoe verschillend ieder op zich geluiden ervaart, maar benoemen ook overeenkomsten.

Binnen Urban Sound Lab werken sinds 2018 experts uit verschillende vakgebieden, zoals geluidskunstenaars, theatermakers, sociologen, architecten, muzikanten, schrijvers en componisten, samen met mensen uit verschillende gemeenschappen in Amsterdam Zuid bij het verkennen van de omgevingsgeluiden in de directe leefomgeving. Het primaire doel van het lab is om mensen te stimuleren naar hun omgeving te luisteren en hen bewust te maken van de vele verschillende relaties die ze met hun omgeving opbouwen via geluid.

De deelnemers ontmoeten elkaar regelmatig in luister- en schrijfworkshops, geluidswandelingen, luistertafels en presenteren hun bevindingen aan een breder publiek op plaatsen zoals in het theater, een radioprogramma, in de pers of op straat. Deelnemers groeien uit tot autonome onderzoekers en worden zich meer bewust van de sociale en politieke aspecten van geluiden in hun stedelijke omgeving. Dat betekent ook dat onderzoeksvragen steeds opnieuw in dialoog met bewoners worden geformuleerd. Daardoor ontwikkelt het project zich en worden steeds nieuwe thema's aangeboord. Sinds de start van het project in 2018 is ook de focus van onderzoek verschoven. In het begin was de vraag wat is geluid aan de orde. Maar al snel is dat verschoven naar wat doet geluid.

De verschillende formats die we hebben ontwikkeld zijn laagdrempelig en bedoeld om zo veel mogelijk bewoners te betrekken bij ons onderzoek. Daarbij was onze achtergrond als kunstenaar van voordeel. We konden onze creativiteit inzetten bij het ontwikkelen van deze formats:

- workshops waarbij de deelnemers geluiden opnemen, aan elkaar laten horen en over de betekenis van deze geluiden uitwisselen en schrijven.
- Luisterwandelingen door de buurt waarbij er met 'blote oren' werd geluisterd naar de omgeving.
- De 'doorgeefrecorder' die als een soort estafettestokje door de buurt reisde en waarmee mensen geluiden opnamen.

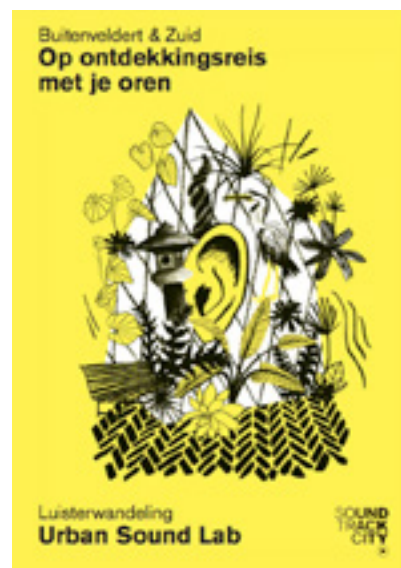
Afbeelding 3: Doorgeefrecorder

- Drukbezocht waren onze live radio shows waarbij in een theaterale setting werd geluisterd naar opgenomen geluiden en met gasten en publiek werd gepraat over geluid en geluidservaringen

Afbeelding 4: Live Radio Show Urban Sound Lab

- Een belangrijk moment was de lancering begin 2022 van het digitale Urban Sound Lab archief waar mensen niet alleen geluid kunnen uploaden maar deze ook zelf beschrijven en koppelen aan emoties. Een belangrijk aspect is dat bewoners hier leren om hun geluidservaringen onder woorden te brengen.
- Publicaties als multiplifier: Bijdragen aan het archief vormden materiaal voor publicaties (zie afbeeldingen 5 en 6) waarmee ook mensen buiten het directe netwerk van Urban Soundlab worden aangespoord om de stad te verkennen met hun gehoor.

Afbeelding 5: Luistergids Buitenveldert en Zuid

- Kennisopbouw: In de workshops van 2023 geven we ook feitelijke kennis over geluid in de openbare ruimte aan de deelnemers. Immers als je burgers mee wil laten praten moeten ze ook voldoende kennis hebben.

Wat is geluid

Bij de vraag wat is geluid werd vaak lang gediscussieerd over hoe geluiden kunnen worden gecategoriseerd. Sommige deelnemers beschreven geluiden zoals ze die hoorden (vroemvroem), andere vonden het eerder belangrijk om de bron van het geluid (een auto) te benoemen. Met name het categoriseren van bronnen gaf veel discussie met als eindconclusie dat er geen waterdichte onderverdeling kon worden gevonden en dat het waarschijnlijk ook niet helpt om dat te proberen. Om een voorbeeld te geven: In soundscape analyse is de verdeling in natuurlijke geluiden, menselijke geluiden en mechanische geluiden veelgebruikt, waarbij natuurlijke geluiden vaak nog worden onderverdeeld in geluid voortgebracht door levende wezens, zoals vogelzang (biofonie) en geluid van 'dode' dingen zoals onweer (geofonie). We hebben bij de start van Urban Sound Lab bij de bevraging van luisteraars ook wel met deze categorisering gewerkt, maar zijn daar al snel mee gestopt omdat de onderverdeling in meerdere opzichten problematisch is. Allereerst is een geluid in werkelijkheid vaak niet zo gemakkelijk toe te schrijven aan een van bovengenoemde categorieën. Om twee voorbeelden te geven: Een stem zullen veel mensen zonder twijfel indelen bij menselijk geluid, bij voetstappen wordt het al wat ingewikkelder, immers is dat geluid van wrijving tussen schoenzool en bodemoppervlak wel 100% menselijk?

En als de wind boomblaadjes in beweging brengt is het geruis dan te categoriseren als biofonie of geofonie? Deze categorisering werd daarnaast door deelnemers aan het lab als nogal subjectief en anthropocentrisch bevonden. Men is het er inmiddels wel over eens dat mensen onlosmakelijk deel van de natuur uitmaken en daar niet buiten of boven staan. Betekent deze aparte categorie voor menselijk geluid dat in soundscape onderzoek de mens nog steeds wordt gezien als kroon der schepping?

Wat doet geluid

In het kader van de vraag wat doet geluid is niet alleen gekeken naar hoe geluid het gebruik van een plek beïnvloedt, maar ook naar welke emoties geluiden oproepen, dus hoe geluiden inwerken op een persoon. Om dat structuur te geven is een verzameling van 31 emoties geformuleerd die bezoekers van het geluidsarchief van Urban Sound Lab kunnen koppelen aan geluidsoptnames.⁷ Hier gaat het er niet om tot een categorisering te komen maar om te onderzoeken hoe verschillend geluidservaringen kunnen zijn en vervolgens een discussie te starten waardoor deze verschillen worden veroorzaakt.

Afbeelding 6:
Luistergids Beatrixpark

Afbeelding 7: Geluidsarchief Urban Sound Lab

Tot slot

Dat er de laatste tijd naast geluidsberekeningen en -metingen ook meer aandacht is gekomen voor de lichamelijke beleving van geluid is volgens ons een belangrijke eerste stap. Er moet worden gekeken of het huidige instrumentarium om geluid te beoordelen (meten, modelleren, etc.) voldoet om geluidskwaliteit vast te stellen en te voorspellen. Steeds weer blijkt dat mensen hoorervaringen hebben die weinig overeenkomen met wat in een geluidsrapport over een plek staat vermeld. Hun oren werken wezenlijk anders dan de apparatuur die wordt ingezet om geluid te meten. Daarnaast is hun hoorervaring niet alleen afhankelijk van wat er akoestisch op de plek aan de hand is maar wordt ook beïnvloed door andere factoren, zoals lichamelijke gesteldheid (is iemand slechthorend, slechthorend of wordt deze bijvoorbeeld geplaagd door tinnitus), biografie, verwachtingen van de plek, etc. Bovendien zijn sommige ervaringen niet zo gemakkelijk uit te drukken in een getal, terwijl ze wel zinvolle informatie kunnen opleveren voor het ontwerpen aan de auditieve ruimte van een stuk stad. Persoonlijke luisterervaringen zullen in traditioneel akoestisch onderzoek niet snel naar voren komen, maar kunnen in zorgvuldig vormgegeven participatieve workshops wel worden vastgelegd waardoor ook het benoemen van geluidskwaliteit beter onderbouwd kan worden. Binnen Soundtrackcity werken we op dit moment aan een analyse van het materiaal dat we de afgelopen jaren hebben opgebouwd in workshops en interviews over geluidbeleving. Doel is om meer inzicht te krijgen in hoe mensen luisteren. Dat zal ons vervolgens helpen bij het ontwikkelen van een methode waarmee we mensen nog gericht kunnen bevragen over hun geluidbeleving.

Soundtrackcity is in 2009 in het leven geroepen om geluidskunst in de publieke ruimte te realiseren, te produceren, te stimuleren en te verspreiden. De organisatie stelt kunstenaars in de gelegenheid de audiowalk als kunstvorm te onderzoeken en verder te ontwikkelen. In samenwerking met een indrukwekkende lijst componisten en kunstenaars is een collectie van meer dan dertig geluidswandelingen gerealiseerd, binnen en buiten Nederland. Elke wandeling neemt de luisteraar mee naar een andere wereld, met elk zijn eigen vorm en thematiek. Alle wandelingen zijn beschikbaar via de app TRACKS (iPhone en Android)⁸. Soundtrackcity heeft sinds 2016 haar werkerrein uitgebreid en richt zich niet meer uitsluitend op het tot stand brengen van kunstwerken. De aandacht is verschoven naar projecten waarin kunstenaars en niet-kunstenaars gezamenlijk onderzoek doen naar de perceptuele en cultureel-maatschappelijke werking van geluid.

7 <https://archive.urbansoundlab.nl>

8 <https://tracksaudiowalks.org>